



LUTFIY MA'NAVIY MEROSINING YOSHLAR TARBIYASIDAGI O'RNI

Ilmiy rahbar: X.U.Samatov

TATU Samarqand Filiali

Kompyuter Injineriing fakulteti

KI23-02 guruh talabasi

NAJIMOV.D.N

Annotatsiya: Ushbu maqolada Mavlono Lutfiyning hayoti, ijodi, shuningdek, uning yuksak insoniy fazilatlari haqida fikr yuritiladi. Lutfiyning yozgan asarlari hamda uning qoldirgan buyuk ma'naviy merosi haqida so'z boradi.

Аннотация: В данной статье рассматривается жизнь и деятельность Мауланы Лютфи, а также его высокие человеческие качества. Обсуждаются произведения Лютфия и его великое духовное наследие.

Abstract: This article discusses the life and work of Maulana Lutfi, as well as his high human qualities. The works written by Lutfi and his great spiritual legacy are discussed.

Kalit so'zlar: Mavlono Lutfiy, shoirlik, so'fiylik, g'azallar, g'oya, sevgimuhabbat, "Gul va Navro'z" asari, hofizlar, Zafarnoma.

Mavlono Lutfiy o'z davrida katta obro'ga ega taniqli shoir, g'azalshunos kishilardan biri bo'lgan. Lutfiy yoshligidan zehni o'tkir, teran fikrli, aqlli, tirishqoq kishi bo'lgan. Lutfiy dunyoviy ilmlarni hamda adabiyot haqidagi ilmlarni juda erta o'rgangan. Lutfiy nafaqat forsiy balki turkiy tilda ham ijod qilgan shoir hisoblanadi.

U o'z zamonining "malik ul-kalomi" bo'lgan Orif, mutafakkir, shoir Lutfiy 1366- yil Hirotning Dehi Kanor mavzeida tavallud topgan va shu yerda 1465- yili vafot etgan deyiladi. Lekin Shayx Ahmad Taroziyning Mirzo Ulug'bekka bag'ishlab yozgan "Funun ul-balog'a" asari topilgach, asardagi "ma'dan ul-latoyif Lutfiyi Shoshiy" jumllariga asoslanib, Lutfiyning tug'ilgan joyi Toshkent bo'lgan, degan nazariya ham ilgari suriladi. Mavlono Lutfiy O'zbek adabiyoti tarixida eng mashhur shoir va tarjimonlardan biri hisoblanadi. Uning asli ismi Lutfullah, ammo o'zbek adabiyoti davrida uning nomi Lutfiy sifatida mashhur bo'lgan. Mavlono Lutfiyning shoirlik ijodi, o'zbek adabiyotida yirik ahamiyatga ega bo'lib, uning yaratgan asarlar turli davrlarda O'rta Osiyoda va boshqa mamlakatlarda katta iz qoldirdi. Uning qo'shma sarguzasht va qissalari shoir ijodiy qobiliyatini naqadar kuchli ekanini namoyon etadi va adabiyot tarixida uning o'rni muhimligidan dalolat beradi.



Mavlono Lutfiyning tarjimai holi uning adabiyotda yaratgan tarjimalari va tarjima asarlari orqali ifodalangan. Uning tarjimalarida o'ziga xos uslub va izohli so'z san'ati keng qo'llanilgan. Mavlono Lutfiyning ijodiy faoliyati va yaratgan asarlari adabiyot tarixida katta e'tirof va hurmat bilan qaraladi.

Lutfiyning hayot yo'li kabi uning ijodiy faoliyati ham ibratli. Shoir 99 yil umr ko'rgan. Lutfiy umrining asosiy qismini o'qish, ilm o'rganish va badiiy ijod bilan shug'ullanib o'tkazgan. Navoiyning "Majilis un-nafois" tazkirasidagi ma'lumotlarga ko'ra, Lutfiy umrining oxirlarida "oftob" radifli bir she'r yozgan, o'sha zamonning ko'plab shoirlari Lutfiyga tatabbu qilganlar, ammo ulardan hech biri Lutfiyning "panjasiga panja" ura olmaganlar, ya'ni shaxsan ko'risha olmaganlar. Navoiyning yozishicha, Lutfiy 90 yoshdan o'tganda, Abdurahmon Jomiy otig'a radifi "suxan" saj' qasidae aytib erdiki, zamon xushgo'ylari barcha xo'bliqqa musallam tutmishlar("Nasoyim ul-muhabbat"). Lutfiy ham zohiriydunyoviy, ham diniy tasavvufiy ilmlarni chuqur egallagan, davr va zamoniga ochiq nazar bilan qarashga qodir, haqiqat va ma'rifatga sodiq ijodkor edi. Lutfiy o'z ona tili bo'lgan turkiy tilda ijod qilib mashhurlikka erishgan bo'lsada, forsiy tilda ham u o'z iqtidori va katta mahorat egasi ekanligini ko'rsata olgan. Shoir hayotiga oid ma'lumotlar:

Alisher Navoiyning "Majolis un-nafois", "Holoti Sayid Hasan Ardasher", "Nasoyim ul-muhabbat", Xondamirning „Makorim ul-axloq“ kabi asarlarida keltirilgan.

Lutfiy ijodi xilma-xil shakllardan tarkib topgan mazmundor va rangin she'riyatdir. Bugungi kungacha shoirning XVI-XX-asrlarda ko'chirilgan turkiy devonining 33 nusxadagi qo'lyozmalari yetib kelgan. Hozirda bu asarlar Toshkent, Dushanbe, Istanbul, Tehron, London, Parij, Sankt-Peterburgdagi kutubxonalar va qo'lyozma fondlarida saqlanib kelinmoqda. Olim E.Ahmadxo'jayevning aniqlashi bo'yicha Lutfiy ijodiga mansub she'rlarning umumiy miqdori 2774 bayt yoki 5548 misradan ortiq. Ularning katta qismi, ya'ni 2086 bayti g'azal janriga mansub bo'lgan. Yana shuni alohida ta'kidlash lozimki, Lutfiy g'azalnavis sifatida Sharq adabiyotida barqarorlashgan adabiy-estetik an'analar bilan xalq og'zaki ijodiyoti tajriba tamoyili va usullarini nihoyatda mohirlik bilan muvofiqlashtirgan. Shu sababdan ham uning g'azallarida milliy his-tuyg'ular nurlanib, insoniy dard, armon, qayg'u va shodlik tasviri takrorsiz bir ta'sirchanlik kasb etgan. Lutfiy g'azallarida, ruboiy, tuyuq, qit'a, fardga o'xshash boshqa janrlardagi she'rlarida ham nafosat hissi shakllangan, did va saviyasi baland kishilarning – zukko va hayotsevar xalq vakillarining fikr-u tuyg'ularini tarannum etgan.



Shoirning “*Sensan sevarim, xoh inon xoh inonma, Qondur jigarim, xoh inon xoh inonma,*” kabi misralarini o’qiganda, ularning bundan bir necha asr muqaddam yozilganiga ba’zan ishongingiz ham kelmaydi. Chunki bunday asarlar shu darajada sodda, og’zaki, nutqqa yaqin va kitobiy bezakdorlikdan holi va samimiydir.

Lutfiyning devonidagi bosh mavzu sevgi-muhabbat, ishq va asosiy maqsad oshiqning kasb-u holini tasvirlashdan iborat. Lekin shoir deyarli har bir she’rida mavzuga yangicha yondashib, betakror ohanglar yaratadi, mohiyatiga mos poetik obrazlar topadi, bir-biriga o’xshamaygan san’atlarni qo’llaydi. Lutfiy devonida tashbeh, talmeh, tazod, iymon, xususan, irsoli masal san’atlari ham keng qo’llangan. Mavlono Lutfiy ruboiy, tuyuq qit’alarini ham san’at namunasi maqomiga ko’tara olgan shoirdir.

Yaqin-yaqingacha “Gul va Navro’z” dostoni Lutfiy qalamiga mansub deb hisoblanar edi. Keyingi tadqiqotlar natijasida bu doston muallifi Haydar Xorazmiy ekanligi aniqlanadi. Lutfiy – turkiy she’riyatda maktab yarata olgan qalami o’tkir san’atkordir. Bu ijod maktabidan Alisher Navoiy va Zahiriddin Muhammad Bobur saboq olishgan. Roqim, Amiriy, Sultonxonto’ra Ado, Tabibiy singari shoirlarning devonlarida Lutfiy g’azallari ilhomida bitilgan muxammaslar joy olgan.

Lutfiy g’azallarining ta’siri O’rta Osiyo bilan chegaralanib qolmasdan, Yaqin va O’rta Sharq mamlakatlariga ham yetib borgan. Taniqli turk olimi M.F.Ko’prulizodaning e’tirof etishicha, Lutfiy she’rlari faqat chig’atoy shoirlari orasida emas, balki “Xarabot” muallifi Ziyo Poshoga qadar bo’lgan usmonli turk shoirlari orasida ham zavq bilan o’qilgan. Misol uchun:

*Kelmadi sendek jahonda dibari ayyorae,
Nasli odam ichra yo’q mundoq pari ruxsora.
Qon to’kar, el bilmasunlar deb o’zin to’g’ri qilur,
Qo’rmadi hech kim ko’zidek joduyi makkora.
Tortaram yuz ming jafu ko’nglum elindin, koshki
Bergay zrda haq ko’ngul , berguncha sangi xora.
Yopma yuzkim, haq yaratmish yaxshilarni lutf ila
Kim, alarming ko’rkidin osonlagay bechorae.
Hajr uzotur erdi ko’p zulm ilgini tan mulkida,
Bo’ldilar jonu ko’ngul bir-birisi ovora.
Husn to’nin kiydingu esking uchun bo’ldi talosh,
Tortishib gul topti oxir ko’nglagi sadpora.
Lutfiyning ko’nglin olgil, yoxud o’ltur tiyg’ila,*



Har netak ko'nlung tilar, bechorag'a qil choraе.

"Xoh inon, xoh inonma" radifli g'azali tamoman turkona ruhda bitilgan.

An'anaviy yetti baytdan iborat. Ishq g'azalning asosiy mavzusi. G'azalning tili – sodda, ravon yozilgan. Murakkab, falsafiy – tasavvufiy so'z va timsollar uchramaydi deyarli. Bugungi o'quvchilar uchun ham sodda va tushunarli. Yengil kayfiyat, boshqacha bir ishqiy zavq bilan o'qiladi. Hozirgacha hofizlarimiz bu g'azalni qo'shiq qilib kuylayotgani ham shundan bo'lsa kerak. Bu g'azal ham mumtoz yo'lda, ham zamonaviy estrada usulida ashula qilingan. Lutfiyning bu g'azali ham juda mashhur. Bu g'azal ham juda chuqur ma'noga ega hisoblanadi.

Sensen sevarim, xoh inon, xoh inonma,

Qondur jigarim, xoh inon, xoh inonma.

Hijron kechasi charxi falakka yetar, ey moh,

Ohi saharim, xoh inon, xoh inonma.

Haqqoki qilich kelsa boshimga, eshikingdin

Yo'qtur guzarim, xoh inon, xoh inonma.

Usruk ko'zing ashkolina har gah nazar etsam,

Qolmas xabarim, xoh inon, xoh inonma.

Ya'qub bikin ko'p yig'idin qolmadi sensiz

Nuri basarim, xoh inon, xoh inonma.

Oy yuzung'a ko'z solg'ali o'zga kishi birla,

Yo'qtir nazarim, xoh inon, xoh inonma.

Ishq o'tida Lutfiy yuzi oltunni yoshurdi,

Ey siymbarim, xoh inon, xoh inonma.

"Tortadur" radifli g'azalda shoirning shaxsiy kechinmalari kutilmaganda ijtimoiy xususiyat kasb etadi. U befavo yordan shikoyat qila turib, birdaniga umumlashma xulosa chiqarishga, hayotning adolatsizligini baralla aytishga intiladi. Odatda, o'z yoridan yozg'irilmaydi. Oshiqlik odobi ham, solikning sadoqati ham shuni taqozo qiladi. Lekin har qanday sabr-toqatning ham chegarasi borligi chin bo'lsa kerakki, shoir kimnidir «nodon» degan yorliq bilan siylaydi. Ehtimol, bu sifat yor qoshidan joy olgan kishiga atalgandir, ehtimol ma'shuqaga? Har holda shoir shaxsiy dardini she'ridan umumlashtiruvchi xulosa chiqarishning vositasiga aylantiradi.

Ko'rgali la'ling aqiqin ko'nglum ul yon tortadur,

Bu yamon andishaliqni go'yo qon tortadur.



*Dod ko'zungdinki, dinga necha yuz ursam,
Kufr sori sehr ila ul nomusulmon tortadur.
Olida jon tortadurman, to magar tushg'ay qabul,
Bir nazar qilmas bu miskin sorikim, jon tortadur.
Xoki poyekim anga zulfi tegar ko'p istaram,
Yo meni tuproq, yo rizqi parishon tortadur.
Mayl etar o'z jinsig'a har jins o'zini lojaram,
Beli sori ul kamandi anbarafshon tortadur.
Qoshlari yosin quloqqa yetkura tortar ko'zi,
Ikki yoni masti lo'yaqil ne oson tortadur?
Yo'q turur yolg'uz bu Lutfiy jonig'a javri raqib,
Qayda bir dono durur, ul javri nodon tortadur.*

Lutfiyning bu kabi g'azallari o'zbek va jahon adabiyotining haqiqiy durdonalari hisoblanadi va bu tan olingan. Lutfiyning bu kabi g'azallari juda chiroyli va katta mahorat bilan yozilgan. Lutfiy g'azallariga qoyil qolmaslikning iloji yo'q. Chunki bunday g'azallarni har kimdan ham eshitavermaymiz. Lutfiyning bizga qoldirgan merosi ko'p bo'lmasa ham qoldirganlari juda katta ma'noga ega. Lutfiyning qoldirgan ma'naviy merosi yoshlarni tarbiyalashdagi o'rni juda katta. Sababi bu g'azallarni o'qigan kishida yurtiga, oilasiga, o'z turmush o'rtog'iga, jamiyatga muhabbatini oshishiga ko'makchi vosita bo'lishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. <https://arboblar.uz/uz/people/lutfi>
2. <https://n.ziyouz.com/portal-haqida/xarita/uzbek-sheriyati/o-zbekmumtoz-adabiyoti/mavlonohhttps://n.ziyouz.com/portal-haqida/xarita/uzbek-sheriyati/o-zbek-mumtoz-adabiyoti/mavlonolutfiy-1366-1465lutfiy-1366-1465>
3. <https://kh-davron.uz/kutubxona/alisher-navoiy/lutfiy-poetrydevon.html>
4. <https://uz.m.wikipedia.org/wiki/Lutfiy>
5. <https://ilmlar.uz/lutfiy-hayoti-va-ijodi-lutfiy-tarjimai-holi/>
6. Tanlangan asarlar [2-nashri], T., 1968; Sensan sevarim... T., 1987.
7. Samatov K. Issues Naqshbandi teaching peace and harmony in society //Theoretical & Applied Science. – 2016. – №. 2. – С. 175-179.
8. Ulmasjonovich K. S. Mystical and philosophical foundations of human interaction. – 2021.
9. Ulmasjonovich, K. S. (2021). Mystical and philosophical foundations of human interaction (based on the teachings of makhdumi Azami Kasani). European Scholar Journal, 2(11), 45-48.